

OD VODNIKOVEGA
»KRAMLJANJA Z
LJUDSTVOM« DO NAČELA
OBRNJENE PIRAMIDE
STILISTIČNI RAZMISLEK O
RAZVOJU SLOVENSКИH
NOVINARSKIH ŽANROV

MONIKA KALIN
GOLOB

Povzetek

V prispevku bom z besedilno-stilistično analizo novic v Vodnikovih *Ljubljanskih novicah* (1797–1800) in vesti prvih slovenskih dnevnikov, predvsem *Slovenskega naroda* (1868–1945), poskušala postaviti začetke osamosvajanja novinarskega stila. Pokazala bom, da v zvezi z Vodnikovimi *Ljubljanskimi novicami* še ne moremo govoriti o specializiranih jezikovnih sredstvih, ki bi potrjevala samostojno oblikovanje poročevalske podzvrsti, in zato zavrnili mnenje, da je Vodnik utemeljitelj novinarskega stila. Oblikovanje samostojnega novinarskega stila je postavljeno v zadnjo tretjino 19. stoletja, ko se je v jeziku tedanjih dnevnikov začela kazati nova funkcija, ki je do takrat knjižni jezik ni opravljal. V tem obdobju so se oblikovale stilne posebnosti, ki so privedle do samostojnega novinarskega diskurza v nekaterih osamosvojenih poročevalskih žanrih, najbolj vidno v vesteh.

Monika Kalin Golob je izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani; e-pošta: monika.kalin-golob@fdv.uni-lj.si.

Uvod

Raziskovalci zgodovine slovenskega knjižnega jezika (prim. Toporišič 1971, 1974, 1984, 1991; Orožen 1996; Pogorelec 1974, 1995 idr.) se strinjajo, da lahko zametke funkcijskega razvoja slovenščine sledimo v besedilih vse od predknjižnega izročila. Kot pomembnejše obdobje obravnavajo t. i. knjižni prerod (1750–1805), saj se je takrat »v prejšnjih treh /obdobjih/ začeto povzdignilo v znatno dozorelost« (Toporišič 1984, 696). Enako Orožnova (1996, 183), ki meni, da je odločilno »preusmeritveno razdobje v razvoju novoslovenskega knjižnega jezika« nastopilo z Vodnikovo širitvijo rabe knjižnega jezika na necerkveno področje, pri čemer je oblike in besedišče bogatil s pogovornimi in arhaičnimi jezikovnimi sredstvi, upošteva tudi slovanske slovnice. Ob posvetnem Pohlinovem in Vodnikovem pesništvu ter njunem ustvarjanju strokovnega izrazja je v tem obdobju pomembna tudi zasnova publicistične zvrsti z Vodnikovimi *Ljubljanskimi novicami* (1797–1800). To že opazno funkcijsko razčlenjenost stopnjuje naslednje, predmarčno obdobje, ki je ob vrhunskem Prešernovem pesniškem ustvarjanju prineslo tudi posvetno pripovedništvo in z Bleiweisovimi *Kmetijskimi in rokodelskimi novicami* (1843–1902) nadaljevalo razvojno pot slovenske publicistike. Vsi ti temelji so omogočili, da je v zadnji tretjini 19. stoletja slovenski knjižni jezik polno zaživel skoraj v vseh zvrsteh: v umetnostni zvrsti polno soobstajata tako pripovedništvo kot lirika; publicistika se je razvijala v številnih revijah, tednikih in treh dnevnikih (*Slovenski narod*, *Slovenec*, *Edinost*); uveljavljanje slovenskega šolstva, sprva osnovnega, kasneje srednjega, je spodbudilo nastajanje učbenikov v slovenščini in s tem razvijanje slovenskega strokovnega izrazja v poljudnoznanstvenih in strokovno-znanstvenih besedilih. Ustvarjanje slovenskih terminologij je bilo v tem obdobju najintenzivnejše in je zajelo številna področja: jezikoslovno, literarnovedno, prirodoslovno, pravno, zemljepisno, umetnostnozgodovinsko, vojaško, predvsem pa naravoslovne vede. Govorjena beseda je živela v političnih govorih in na odru.

Ob koncu 19. stoletja je bil slovenski knjižni jezik funkcijsko razčlenjen in razvit, pospešeno ustvarjanje v novoslovenskem knjižnem jeziku je razvilo in razčlenilo publicistično, strokovno-znanstveno in uradnovalno zvrst, pri čemer prvi dve nista zaostajali več za umetnostno, uradnovalna pa se je dokončno razvila v 20. stoletju. Razvijala se je tudi praktičnosporazumevalna zvrst, slovensko meščanstvo in izobraženstvo je slovenščino vedno pogostejše uporabljalo, čeprav je nemščina prav kot občevalni jezik dolgo soobstajala ob slovenščini in je dokončno razvite funkcijske zvrstnosti prineslo l. 1918 oz. stara Jugoslavija (Toporišič 1984, 697), ko se je slovenščina uporabljala kot edini uradni jezik tudi v šolstvu in uradih in ko smo po več kot polstoletnih prizadevanjih dobili slovensko univerzo (1919).

Druga polovica 19. stoletja je zato pomembno obdobje v razvoju slovenskega knjižnega jezika. Vede in stroke so se v tem obdobju izjemno razvile, predvsem zaradi skokovitega tehnološkega razvoja ter tudi zaradi uvajanja slovenščine kot učnega jezika in s tem povezane potrebe po slovenskih učbenikih s slovenskim izrazjem. Vedno bolj pa se je razvijala tudi publicistika, ki je imela razvojno zanimivo vlogo. Bleiweisove *Novice* so bile na eni strani vir jezikovnih poimenovanj, ki so jih vsebovali najrazličnejši poljudnoznanstveni prispevki, iz njih so črpali sestavljenci prirodoznanskih učbenikov (Orožen 1996, 267), na drugi strani pa so združevale besedila umetnostne in strokovne vrsti ter jih v skladu s poljudno-strokovno-vzgojnimi cilji približevale bralcem.

Konec 60. let 19. stoletja je ta pestri jezikovni razvoj dopolnil slovenski politični list *Slovenski narod*, ki je bil leta 1873, ko je postal dnevnik, postavljen pred popolnoma novo vlogo: vsak dan tvoriti nova in nova besedila, vsak dan znova obveščati o dogodkih in se odzivati nanje.

Vodnik kot utemeljitelj novinarskega stila?

Jezikoslovje postavlja Vodnikove *Ljubljanske novice* (LN, 1797–1800) na začetek razvoja publicistične zvrsti, novinarska stroka jih utemeljuje kot prvi slovenski časnik. Obe dejstvi sta neizpodbitni, manj verjetna pa je trditev, izpeljana iz obeh, da je Vodnik ustvarjal prvo *časnikarsko izrazje*, zaradi česar so raziskovalci začetke novinarskega stila iskali pri Vodniku, ker je pač izdajal prvi slovenski časnik.

Ob 250-letnici njegovega rojstva (1758 Zgornja Šiška) in lanske 210. obletnici začetka izhajanja prvega slovenskega časopisa ter letošnji 140-letnici *Slovenskega naroda*, ki je pred 135 leti postal prvi slovenski dnevnik, je dovolj razlogov za razmislek in analizo obeh za slovensko kulturno in jezikovno zgodovino pomembnih časopisov. V prispevku me bo zanimalo, v katero obdobje lahko postavimo izoblikovanje slovenskega novinarskega stila, izhajajoč iz teze, da so se prav poročevalna (informativna) besedila, predvsem vest kot najizrazitejša časopisna oblika (Korošec 1981, 364), najhitreje odzivala novi poročevalski vlogi: zaradi pogostosti so ta besedila najbolj podvržena avtomatizaciji, in sicer pod vplivom najpomembnejšega objektivnega stilotvornega dejavnika, tj. enake, podobne, ponavljajoče se poročevalske okoliščine, ubesedene v poročevalskem besedilu.

Mnogo raziskovalcev (zgodovinarjev, literarnih zgodovinarjev, jezikoslovcev) je pisalo o jeziku v *Ljubljanskih novicah*. Prijatelj (1935, 53) je tako zapisal, da je Vodnik znal ljubko kramljati z ljudstvom, Kidrič (1932, 326–331) pozitivno ocenjuje Vodnikovo puristično prizadevanje in dodaja, da je bilo to temeljno Vodnikovo prizadevanje in da ni imel ob tem v svojih člankih kakih drugih stilističnih ambicij. Vatovec (1939, 10) meni: »Najmanj dvoje pomembnih postavk beleži bilanca Vodnikove tvornosti: 1. Vodnik je bil tvorec časniškega jezika in sloga; 2. Vodnik je ustvaritelj časniške ideje ter tradicije pri Slovencih.«

Tudi Dular (1979, 191) meni, da je bil jezik v Vodnikovih *Novicah* »že tako prožen, da je dopuščal razločno izoblikovanje našega publicističnega jezika kot posebne zvrsti ter človeku, ki ga je obvladal, omogočal tako rekoč industrijsko proizvodnjo besedil«. To dokazuje z analizo nastajanja »stereotipnih obrazcev« v vesti (podatki o kraju, času in viru), s pogosto rabo frazemov iz praktičnosporazumevalnega jezika ter pojasnili za strokovne in manj znane izraze.

Gotovo lahko Vodnikovo rabo jezika imenujemo *časnikarska slovenščina*, če pri tem mislimo na slovenščino, zapisano v časniku, in je to slovenščina vesti, feljtona, osmrtnice, oglasa, članka ipd. Težje govorimo o *časnikarskem izrazoslovju*, saj to predpostavlja obstoj posebnih jezikovnih sredstev, ki so se razvila zaradi delovanja določenega objektivnega stilotvornega dejavnika.

Slovenski knjižni jezik je v Vodnikovem času komaj stopil na posvetna tla in funkcija Vodnikovih *Novic* je bila predvsem poljudnoizobraževalna in narodnobodrilna. Res je, kot pravi Vatovec (1939, 10), da je Vodnik izkazal uporabnost slovenskega jezika v časopisju, vendar uporabnost knjižnega jezika sploh, ne pa *žurnalističnega izrazoslovja*. Vodnik je namreč izhajal iz govorjenega jezika, knjižni jezik je razvijal glede na govorno podlago, iz katere je sprejemal besede in frazeologijo. Povedna je

Vatovčeva opomba, da Vodnikovo pisanje ni raslo »iz impulzivnosti žurnalističnega domisleka«, Vodnik je (počasi) prevajal novice iz nemških časopisov Wiener Zeitung in Laibacher Zeitung, pri tem bolj ali manj pilil slovenščino (Vodnikovo puristično prizadevanje), razlagal nove ali manj znane besede, natiskoval novice, ki jih je slišal ali prejel od prijateljev in znancev. Dopisnikov Vodnik ni imel,¹ pošta je potovala vsaj en teden, in ko Vodnik tarna, da mora kupovati novice (5. 1. 1798, nav. po Vatovec 1939, 41), to pomeni, da mora poravnati naročnino za tuje časopise. Da je prevedel tuje novice, ki jih je tudi krajšal in dopolnjeval, je potreboval 10–15, celo 25 dni (Vatovec 1939, 46), zaradi česar lahko dvomimo, da je bil jezik takrat že tako izoblikovan, »da je omogočal tako rekoč industrijsko proizvodnjo besedil« (Dular 1979, 191).

Gotovo je Vodnik začetnik časnikarske tradicije, ideje, obstoja slovenščine v časopisu, njegova časnikarska frazeologija in izrazoslovje pa sta časniška le toliko, kolikor sta pač natisnjena v časopisu. Prav zato v zvezi z Vodnikom ne moremo govoriti o začetkih novinarskega stila, ampak o razvojni stopnji knjižne slovenščine, ki je v Ljubljanske novice vključevala pogovorne vzorce kot tipične predhodne oblike vestiškega pravzorca. Slovenski jezik je z Vodnikom šele stopil na prosvetna tla; prenašanje podatka o nečem novem, značilno za nejavne pogovorne sporočanje stike, in prevajanje tujih virov je razvijalo pisno slovenščino sploh, ni pa moglo izoblikovati posebnosti, ki bi jih smeli šteti za nastanek novega stilnega vzorca, ali še več, nastanek novinarskega stila.

Vse to se je zgodilo šele v drugi polovici 19. stoletja, ko so bile ob gospodarskih, tehnoloških, političnih in družbenih tudi jezikovne okoliščine take, da so omogočile oblikovanje jezikovnih oblik, ki jih smemo šteti za posebnosti novinarskega stila.

Začetki novinarskega stila na Slovenskem

Slovensko poročevalstvo je raslo iz tradicije publicistike, kot sta jo razvijala Vodnik in kasneje Bleiweis v Kmetijskih in rokodelskih novicah (1843–1902), ter iz tradicije »prvega politiškega lista«, Levstikovega Napreja (1863), vendar začetkov novinarskega stila kot tipične ubeseditve, značilne tudi za sodobno novinarstvo kot poročevalsko podzvrst znotraj široke publicistične zvrsti, ne moremo iskati pri njih, ampak šele v prvih dnevnikih. Prav posebne, objektivne okoliščine so v jeziku zahtevale prilagoditev novi vlogi in izoblikovale novinarski (poročevalski) stil.

Na razvoj oz. rast množičnih medijev v drugi polovici 19. stoletja je vplivala vedno večja količina dogodkov, tudi zaradi vedno večje pestrosti družbenega in političnega življenja, o kateri se je poročalo. Spori med staro- in mladoslovenci, konservativci in liberalci, kasneje še klerikalci, pa radikali in elastikarji, boji za pravice Slovencev in slovenščine, razgibano društveno in družbeno življenje, bolj dostopno tuje časopisje, boljše poštne povezave in uvedba telegrafa, vse to je vplivalo na nastajanje novega slovenskega časopisja in na poročanje o vedno številnejših novih dogodkih. Novi tiskovni zakon, sprejet 9. marca 1869, je uvedel porotna sodišča in kljub ozkim stališčem malce razrahljal strogo cenzuro, saj so se uredniki časopisov lahko vsaj zagovarjali in bili oproščeni. Kljub dolgotrajnemu boju in Bleiweisovemu nasprotovanju je štajerskemu mladoslovenskemu krogu (po tem, ko je poskus v Ljubljani propadel, ker Bleiweis in drugi konservativni »prvaki« niso zagotovili gnotne podpore, ki so jo obljubljali, vse dokler niso spoznali, da se zadeva s političnim časopisom res lahko uresniči) uspelo, da so 2. aprila 1868 začeli trikrat na teden izdajati Slovenski narod.

Vodnikove *Ljubljanske novice* so imele premalo stalnih naročnikov,² tudi zato, ker nikoli niso segle čez kranjsko mejo (Vatovec 1939, 58), in so zato tudi propadle. V prvem obdobju (1868–1870) je imel *Slovenski narod* (SN) največ 500 naročnikov, kar je v primerjavi z *Novicami* veliko, a je bilo še vedno premalo za ustvarjanje dobička, ki bi omogočil uresničitev želje po lastni tiskarni. Že ob ustanovitvi SN je bil prvi cilj liberalnih mladoslovencev spremeniti ga v dnevnik, kakor hitro bi to dopuščale okoliščine. »Kajti slovenski dnevnik, ki bi vsak dan branil pravice Slovencev, je že tačas bil cilj, do katerega moremo dospeti, ako hočemo uspešno se braniti in politično omiko širiti v kroge, ki so nam zdaj še zatvorjeni« (SN 1. 4. 1893, št. 3, jubilejna številka ob 25-letnici izhajanja dnevnika).

Ne število naročnikov, zgolj domoljubje, zaradi katerega so se deležniki odrekli svojemu dobičku, je omogočilo ustanovitev lastne tiskarne in nato dnevno izhajanje SN (prim. Vatovec 1967 in SN 1893). V Angliji je na razvoj dnevnega tiska vplival predvsem razvoj bralne kulture pri srednjem sloju konec 17. in na začetku 18. stoletja (Williams 1992, 173–213), saj so v dnevnikih objavljali podatke, pomembne za ta sloj: poslovne novice, podatke o izvozu in uvozu, pošiljkah. Političnih komentarjev ni bilo, objavljali so jih v tednikih. Pri nas je prvi dnevnik začelo izdajati slovensko liberalno meščanstvo, da bi vsak dan branilo svoje interese in zahteve Slovencev kot naroda. Politični komentarji so bili pogosti, poslovne informacije skoraj nepomembne. Prvi dnevnik je torej na Slovenskem *politiški list*, nastal je kot nazorska protiutež Bleiweisovim *Novicam*. Okoliščine in vzroki nastanka so bili s stališča zgodovinske in novinarske stroke dovolj natančno popisani (Priatelj 1955–1961; Vatovec 1968; Amon 1988).

Za ta prispevek pa je pomembno predvsem vprašanje, kdaj je v jezikovnem razvoju druge polovice 19. stoletja slovenski knjižni jezik zaradi rabe v dnevnikih – ko so bili avtorji postavljeni pred novo nalogo: vsak dan kar se da hitro in ažurno (dejavnik časovna stiska) poročati o vedno pestrejšem družbenem življenju, o kopici bolj ali manj podobnih dogodkov (dejavnik enaka, podobna, ponavljajoča se okoliščina) – razvil posebna jezikovna sredstva, ki jih lahko imenujemo novinarski (poročevalski) stil.

K zgodovini vesti

Najbolj nazorno lahko razvoj novinarskega stila opazujemo na najbolj tipičnem žanru – vesti. Korošec (1998, 307) meni, »da se je vest razvojno oblikovala kot posledica potrebe, zajeti v določenem sporočilu tisto sfero dogodkov, dejstev, ki ima manjše število za nas zanimivih prvin«. Po Korošču je treba temeljne postavke za teorijo vesti iskati v objektivni stvarnosti, ki povzroča, da iz nje jemljemo za določeno sporočilo določeno vrsto podatkov. V teorijo vesti (pa tudi drugih poročevalskih besedil) zato vpeljuje t. i. podatkovne sheme (PS), tj. »duhovne slike«, ki se ubesedujejo v žanrih. Za vest je značilno, da vsebuje podatke prve PS, tj. podatke prve pomembnostne stopnje, tiste, ki so sestavine »enkratne individualnosti« dogodka, ne pa tistih, ki so del splošne vednosti, izkustva.

Podatkovne sheme se v zgodovinskem razvoju spreminjajo, »spadajo k vsebinam družbene zavesti, so pridobljene (priučene) za uresničevanje poročevalskega namena v določenem družbenem okolju v določenem času, se pravi, podvržene so spremembam, odražajo stopnjo družbenega (na določeni zgodovinski točki tudi tehnološkega) razvoja« (Korošec 1998, 307).

Vesti so bile ob začetkih slovenskega poročevalstva sprva le povedi o čem novem, enake tistim iz vsakdanjega nejavnega sporočanja stika, z dnevnim izhajanjem SN pa se, sprva sicer redko, postopoma oblikuje pravi *vestiški pravzorec*, tj. najmanjša poročevalska enota (*referem*) s časovno in prostorsko umestitvijo dogodka, ki je lahko že sama vest. Pogosteje sta se časovni in prostorski podatek v vest vključevala od 80. let 19. stoletja. Pregled prvih slovenskih dnevnikov kaže (Kalin Golob 1998, 2003), da se je vestiški pravzorec najprej izoblikoval prav v zvezi s poročanjem o nesrečah in kriminalnih dejanjih, ne le zato, ker je človeška radovednost očitno prav pri takih dogodkih največja in jo je treba pri poročanju o njih zadovoljiti s kar največ bistvenimi podatki, ampak ker je velika količina teh dogodkov (stilotvorni dejavnik) vplivala na oblikovanje *obrazca* tovrstnih vesti in ga oklestila vseh odvečnih podatkov.

Razvijanje vestiškega pravzorca v slovenskem poročevalstvu

Vestiški pravzorec se je razvijal postopoma. Prva razvojna stopnja v slovenskem poročevalstvu je vest, ki je sestavljena iz povedi vsakdanjega nejavnega sporočanja stika. Kot smo omenili že pri Vodnikovih *Novicah*, Korošec (1981, 363–367) pa izhaja iz gradiva v Napreju (1863), je v tej razvojni fazi vest izhajala neposredno iz poročevalskega vzorca t. i. »ljudske govorice«, oz. če to povežemo s teorijo vesti, lahko rečemo, da osnovna podatkovna shema ni bila v celoti izpolnjena, saj ni vsebovala vseh podatkov, ki bi zadovoljili minimalno naslovnikovo radovednost. Take »vesti« poznajo tudi prvi slovenski dnevnik: »General Manteuffel se je imenoval za feldmaršala« (SN 1873, 28. 9., 2); »Moravski Čehi se bodo deželnega zbora udeležili« (SN 1873, 27. 11., 2); »Bazaine je enoglasno na degradacijo in smrt obsojen« (SN 1873, 13. 12., 1)

Vest je v teh primerih le novica, ne moremo govoriti niti o popolnem poročevalskem vzorcu, saj ni dan ne podatek o času ne o prostoru. Podatek pod rubričnim naslovom Politični razgled, tj. *Ljubljana + datum*, se namreč ne naša na kraj in čas dogodka, ubesedenega v taki vesti, ampak le na kraj in čas urejanja, pisanja besedil te rubrike.

Jasnejšo razvojno črto pri oblikovanju vesti ter ustaljevanje različnih poročevalskih avtomatizmov in obrazcev kažejo besedila v tipičnih vestiških rubrikah (*Slovenski narod* »Domače stvari« in »Razne vesti«, kasneje združeni v rubriko »Dnevne vesti«; *Slovenec* »Dnevne novice«; *Edinost* »Domače vesti«). V teh rubrikah se poročevalski vzorec širi vsaj z enim izmed obeh podatkov, običajneje s prostorskim (poudarila M. K. G.):

(Nesreča.) V Špilfeldu na slov. Štajerskem je železniški vlak necega kmeta povozil. Kmet je bil precej mrtev. (SN 1873, 6. 9., 3)

(Volka), ki je 84 funtov vagal, je ustrelil nek lovec pri Kupelniku v Bohinji. (SN 1873, 11. 12., 2)

(Velik požar.) Mestece Bursztón na Gališkem je razdejal grozen požar. Hiš je pokončanih 64 in 72 družin nema strehe. (SN 1880, 25. 5., 4)

Nesreča. V Radečah se je ubila 72letna zasebnica Helena Petrič. (SN 1899, 25. 7., 2)

Časovna umestitev dogodka je povzročala več težav, preden se je ustalila, in sicer zato, ker ni bila navada, da bi pred vsako vestjo navedli časovni in prostorski podatek, t. i. časovno-prostorski vhod v besedilo (Korošec 1998, 183, 199), ki

bi naslovniku olajšal pretvorbo prostorskih in časovnih naveznikov v besedilu. Časopisi so imeli seveda naveden podatek o času in kraju v glavi (mesto izdajanja in dan, ko je izvod izšel), rubrika »Politični razgled« je imela v SN od 1873. pa vse do leta 1882 naveden takoj pod rubričnim naslovom drugi podatek o kraju in času (običajno dan pred izdajo, tj. čas urejanja besedil), ostale rubrike so bile brez časovno-prostorskega vhoda. Tretji čas pa je bil čas tvorjenja besedila oz. čas dogodka, ki se ni ujemal s prvim podatkom na časopisnem uvodu, pogosto pa niti z drugim ne, ta čas pri vesteh dolgo ni bil naveden, imeli so ga dopisi, ki so avtomatizirali začetek besedila oz. t. i. *panaslov*: Iz + KRAJ + DATUM (Iz Ljutomera 29. decembra.) in na te podatke so se v dopisih navezovali časovni in krajevni prislovi in izprislovni pridevniki.

Na enega izmed teh treh različnih časovnih podatkov so se nanašali časovni prislovi *včeraj*, *danes*, *jutri*, in ker časovno-prostorski vhod v vesteh dolgo ni bil naveden – izjema so bile le vesti v telegramih, ki so se v posebni rubriki redno pojavljali šele od l. 1882 – je dolgo prihajalo do piščevih (urednikovih) opomb, ki so dogodek časovno umeščale, ali do nejasnosti pri sprejemanju časovnih prislovov.

Do napak je pogosto prihajalo, ker dobljenih informacij urednik ni prilagajal času izida, ampak je besedilo objavil neprilagojeno. Za časopis kot pisni prenosnik v večini primerov velja, da je obvezno časovno zaporedje *dogodek* → *ubeseditve* → *sprejem*, kar pomeni, da gre na stopnji ubeseditve in sprejema za retrogradnost sporočanja, da naslovnik ve, da je stopnja sprejema sledila ubeseditvi, zato je del splošnega vedenja tudi zavest o časovnem razmiku med dogodkom in sprejemom (Korošec 1998, 183). Iz teh predpostavk izpeljuje Korošec naslednji ugotovitvi: 1) v točki ubeseditve je mogoče dogodek ubesediti le s preteklikom; 2) naslovnik v točki sprejema pričakuje preteklik oz. vse nujne pretvorbe časovnih prislovov. Danes to sprejemamo samoumevno, začetki poročevalstva pa kažejo, da se je konvencija izoblikovala postopoma. Urednik sprva ni prilagajal časa³ vesti točki sprejema in je novice objavljaj, ne da bi upošteval časovni razmik med dogodkom in sprejemom, čeprav je bil ta razmik zaradi slabših povezav in tehnoloških ovir še daljši od današnjega. Za zgled navajamo primer vesti, ki je nastala na podlagi telegrama. Urednik je ohranil v telegramu uporabljeni prihodnjik, v slovenski vesti zapisan kot nedovršni sedanjik, izražajoč dogodek, ki se bo izvršil v prihodnosti, čeprav je vest o tem dogodku objavil po njegovi izvršitvi, zato je moral časovni podatek (v ponedeljek) razložiti, saj bi se sicer razumel kot prihodnji, ne pa pretekli ponedeljek (poudarila M. K. G.):

Iz Carigrada ve telegraf od 20. t. m. poročati, da ... General Ignatiev in Salisbury odhajata v ponedeljek (*t. j. za naše bralce včeraj*), drugi zastopniki pa otidejo prihodnji teden. (SN 1877, 23. 1., 1)

S stališča današnjega sprejemanja poročevalnih besedil kažejo neustaljenost v rabi časovne umestitve dogodka tudi zgledi, ko se časovni prislovi navezujejo na nikjer zapisano nanašalnico, ki pa jo lahko rekonstruiramo kot čas tvorjenja besedila (tj. čas ubeseditve dogodka). Prim. zgled (1), v katerem je s stališča današnje konvencije raba časovnih prislovov običajna, saj bi pred tako vestjo stal časovno-prostorski vhod: **Ljubljana, 13. maj*. Ker pa takratne vesti takega vhoda niso imele, je bilo treba vsaj enega izmed prislovov dodatno pojasniti: *danes (13. maja)*, saj *danes* v vesti ni bil *danes* na točki sprejema besedila. V drugem zgledu (2) pa se *danes* navezuje na časovni podatek v glavi časopisa, ne pa na tistega, ki stoji ob začetku

rubrike, po rubričnem naslovu (poudarila M. K. G.):

(1) SN 14. 5. 1873

Domače stvari

(Vojni minister Kuhn) je bil včeraj v Ljubljani. Odstopil je bil v »hotel Europa«. *Danes* (13. maja) je odpotoval v Reko.

(2) SN 9. 8. 1879

Politični razgled

V Ljubljani 8. avgusta

Kakor poročajo dunajske novine, bode *danes* 9. t. m. naš cesar Franjo Josip obiskal nemškega cesarja, ki se zdravi v Gaštajnu.

Če primerjamo zgled (2) z naslednjim zgledom (3), bi bil tretji glede na današnjo konvencijo sprejemljivejši, saj lahko časovni in prostorski podatek v rubriki Politični razgled razumemo kot današnji časovno-prostorski vhod. Kljub temu pa je v vesti prislov včeraj še dodatno pojasnjen (tj. v nedeljo), kar kaže na neutrjenost konvencije (poudarila M. K. G.):

(3) SN 17. 2. 1880, *torek*

Politični razgled.

Notranje dežele.

V Ljubljani 16. februarja /≠ ponedeljek/.

V soboto sta avstrijska in ogerska delegacija skupno glasovali o vprašanji ... Včeraj, t. j. v nedeljo pa sta imeli delegaciji sklepne seje.

Neustaljenost potrjuje tudi leto starejši zgled, pri katerem je jutri dodatno pojasnjen (vtorek), vendar se ne nanaša niti na datum v glavi časopisa niti na tistega pod rubričnim naslovom (obstaja tudi možnost, da je napačno zapisan datum 13. februarja namesto 14.), temveč na čas ubeseditve vesti, ki pa ni naveden (poudarila M. K. G.):

(4) SN 15. 2. 1881, *torek*

Politični razgled.

Notranje dežele.

V Ljubljani 13. februarja. /≠ nedelja/

Jutri *vtorek* se debata o Lienbacherjevem predlogu nadaljuje.

Ob začetkih poročevalstva so torej pravi vestiški pravzorci redki, vest je vsebovala običajno le podatek o prostorski ali le časovni umestitvi dogodka. Prave poročevalske povedi s časovno in prostorsko umestitvijo dogodka so bile v 70. letih redke (poudarila M. K. G.):

(Uboj.) V Zagorji za Savo so se *zadnjo nedeljo* fantje stepli in enega ubili. (SN 1874, 12. 4., 3)

Pogosteje se oba podatka pojavljata od 80. let dalje, zdi se, da se je prav zvezi s poročanjem o nesrečah in kriminalnih dejanjih najprej izoblikoval vestiški pravzorec, kot da je prav glede teh dogodkov človeška radovednost največja in jo je treba pri poročanju o njih zadovoljiti s kar največ bistvenimi podatki (poudarila M. K. G.):

(Ujet.) V Mariboru na kolodvoru je policija prišla in zaprla dne 29. *julija* necega Karla Toischla, ki je bil v Trstu 2000 goldinarjev izneveril in ušel. (SN 1880, 3. 8., 3)

(V Celji) je bil 27. *julija* obsojen na tri leta ječe 24letni vinar Janez Šipek, ker je v Spodnjih Žerjavcih zažgal hišo. (SN 1880, 3. 8., 3)

Potres. V Aziji v kraljestvu Perzijskem je bil 2. *maja* velik potres, ki je razdejal mesto Täbris v okrajih Aserbejdšan. Na stotine ljudi je mrtvih. (Slovenec 1883, 17. 5., 4)

(Dragocena srebrna kadilnica) s čolničem je bila v *Kamniku Binkoštno nedeljo* od 11.–1. ure popoldne ukradena. Kdor bi kaj takega opazil, je prošten ondašnjemu farnemu predstojništvu naznaniti. (*Slovenec* 1883, 24. 5., 4)

Tudi v razširjenih vesteh,⁴ ki so nastajale predvsem na podlagi krajših dopisov, se zametki časovne in prostorske umestitve dogodka pojavljajo najpogosteje prav pri poročanju o nesrečah:

(Nesreča na železnici.) Iz Maribora se nam piše dne 1. avgusta: *Denes predpoludne je trčil poštni vlak, ki se je peljal proti Koroškemu, v drug vlak, katerega so prerivali na tukajšnjem koroškem kolodvoru. Ker vlaka nijsta bila na jednom tiru, sta se samo ob strani drsnila. 20 oseb je precej ranjenih; trije zdravniki so kmalu prišli ranjencem na pomoč. Druge natančnosti vam morda pozneje naznanim: dostavljam le še, da se je nesreča po nepredvidnosti nekega služabnika na tej železnici zgodila.* (SN 1880, 3. 8., 3)

Če lahko v prvi povedi opazujemo nekakšno poprejšnjo stopnjo današnjega vestiškega pravzorca: **Maribor, 1. avgust. Danes popoldne je na mariborski železniški postaji trčil poštni vlak ...*, pa nadaljnje prvoosebno poročanje (*vam naznanim, dostavljam še*) in še neizoblikovani avtomatizem o prihodnjem poročanju (*druge natančnosti vam morda pozneje naznanim*) kažeta zgodnjo stopnjo v oblikovanju razširjene vesti, ki je zaradi dejstva, da je bila uredniku poslana kot dopis, vsebovala stilne značilnosti pisemske tradicije, neporočevalne, torej novinarske prvine, ki so postopoma izginjale vse do konca stoletja.

Dopisi, drugi časopisi in ustne informacije so bili dolgo edini viri novic, ki so jih uredniki vključevali v posamezne poročevalske rubrike. Vsi ti viri so puščali svoje sledi, tako da se je poročevalstvo postopoma osamosvajalo njihovih značilnosti in izoblikovalo svoje diskurzivne posebnosti.

Na oblikovanje poročevalskih posebnosti – ameriški raziskovalci menijo, da je spremenilo pisanje vesti sploh – je vplivalo tudi novo odkritje, telegraf, ki je od konca 40. let 19. stoletja postajal vse pomembnejši vir novic, v evropskem časopisju pa so v 60. letih telegrami postali kazalniki imenitnosti posameznega dnevnika, ta se je merila prav po številu objavljenih telegramov. Tako na primer Fox (1993, 5) piše: »Vse do konca 40. let 19. stoletja, ko so se časopisi povezali s telegrafi, ni bilo nikakršnega pravega vzroka, ki bi spremenil način pisanja vesti.« Pisanje pred tem obdobjem označuje kot nespretno, vezano na pogovornost (s tem najbrž označuje enako predhodno stopnjo, ki jo Korošec (1998, 199) imenuje *nejavna govornasporočanjska okoliščina*) in naivno, preprosto, kar ponazarja z enim samim primerom vesti iz leta 1704. Naslednje obdobje, ki kaže spremembe pri pisanju poročevalskih besedil, je Foxu šele prva polovica 19. stoletja, predvsem zaradi izboljšanja tehnologije tiskanja, kar je izboljšalo preglednost časopisa in besedil, leto 1833 označuje za pomembno, ker so takrat časopisi začeli zaposlovati poročevalce, da so »iskali novice«, najpomembnejše dejstvo pa je Foxu omenjena povezava s telegrafom.

Kot bo pokazano v nadaljevanju, je pri ocenjevanju pomena telegrama na razvoj novinarskega diskurza treba biti previden.

Vesti telegrami

Telegrami so nekakšna posebnost dnevnikov v 19. stoletju. Zaradi njih so se izoblikovale posebne vestiške rubrike, ki so izstopale že vidno zaradi kratkosti objavljenih besedil telegramov. Poslane, naročene ali iz tujega časopisa prevedene

telegrame so dnevniki enostavno neprilagojeno ponatisnili v posebni rubriki. Z današnjega stališča je to nenavadno, neporočevalsko, saj so telegrami lahko le novica, iz katere poročevalec tvori vest, vendar pa je objavljane telegramov kot telegramov razumljivo, če ga skušamo razumeti v okviru razvijajočega se poročevalstva druge polovice 19. stoletja.

Iznajdba telegrafa (1833) je bistveno vplivala na pretok informacij – novice, ki so prej tedne ali celo mesece potovale z ladjami in poštnimi kočijami, so bile zaradi novega odkritja lahko objavljene še isti dan. Želja po ažurnosti poročanja je povzročila, da so časopisi, navdušeni nad hitrostjo potovanja novic prek telegrafov, začeli v 60. letih 19. stoletja pogosto vključevati rubriko, ki je vsebovala le telegrame. Kot piše Jesenko (1884, 180), so jo prvi oblikovali francoski časopisi, nato sredi oktobra 1858 angleški, po tem pa tudi vsi drugi evropski dnevniki, medtem ko Vatovec (1939, 41) navaja, da je telegrame kot prvi časopis uvedel *Kölnische Zeitung* 5. oktobra 1849. Nemški pisec zgodovine časopisja Wuttke (nav. po Burger 1990, 8) je že leta 1875 opozarjal, da so telegrami povzročili večjo profesionalizacijo novinarstva, saj so časopisi, če so hoteli biti konkurenčni, morali poročati iz vseh večjih mest in pomembnejših držav, zato so morali tja poslati poročevalce, ki so delali le to, da so »iskali novice« in jih pošiljali po telegrafih. Lastne poročevalce po svetu in veliko dragih telegramov so si lahko privoščili le časopisi kot *Times*, *Daily News*, *Daily Telegraph*, *Star*, *Standard*, *New York Herald Tribune*, *Kölner Zeitung*, *Neue Freie Presse*, *Sciecle*.

Slovenski dnevniki česa podobnega zaradi slabih finančnih razmer niso zmogli, zato so bili odvisni od agencij in bralcev, slednji so pošiljali telegrame le ob izjemnih priložnostih (zmaga na volitvah, posebne obletnice ipd.). Razmere glede telegramov v slovenskem časopisju druge polovice 19. stoletja je nazorno opisal Janez Jesenko (1884, 169–200) v podlistkih *Slovenskega naroda*:

Kdo bi od »Slovenskega Naroda« pričakoval, da bi iz Kantona, Šang-haia ali Amoja na Kitajskem prinašal izvirne posebne telegrame, ko bi se Francozi s Kitajci skavsali? Naše razmere duševne, zlasti pa gmotne so take, da naši slovenski časopisi ne bodo mogli nikdar zmagovati tolikih troškov. ... Dalje bi moral imeti »Slovenski Narod« v vseh zaznamovanih mestih svoje poročevalce, ki bi mu bili o rečenih važnih dogodkih nemudoma brzojavili. In to vsi vemo, da lastnih poročevalcev v oddaljenih krajih nema noben slovenski časopis in jih tudi ne more imeti (Jesenko 1884, 184).

Po številu telegramov pa se je kazala imenitnost dnevnika, zato jih je tudi *Slovenski narod* občasno objavljall vse od začetka izhajanja, a le ob posebnih priložnostih, pogosteje so se pojavljali po l. 1877, ko je SN uvedel rubriko Telegrami Slovenskemu narodu, ki je postala stalna rubrika 1882:

»Slovenski Narod« je stopil s korespondenčnim bureau-om na Dunaji v zvezo in tako bode naš list zdaj vsak dan prinašal naravnost izvirne telegrame o najvažnejših dogodkih na bojišči, prvi mej tukajšnjimi časopisi. (SN 1877, 2. 6., 1);

Naročili so se tudi redni telegrami, tako da bode naš list odsle vsak dan prinašal najnovejše vesti. Zategadelj dotiskal se bode vsak dan uže do petih popoldne ter se potem takoj zvečer oddajal ljubljanskim naročnikom. (SN 1881, 22. 12., 4; Vabilo na naročbo)

Kako pomembno mesto so zasedali telegrami vse do konca 19. stoletja, kaže *Vabilo na naročbo* iz leta 1898 (SN 31. 12., 1):

Za brzojavna in telefonična poročila žrtvoval je »Slovenski Narod« že doslej ogromne svote. Te žrtve omogočajo, da prinaša vedno najnovejša vesti in da je o najnovejših dogodkih vedno tako dobro informiran, kakor noben drugi slovenski list, tako da ga največji nemški in slovanski listi redno citirajo.

Telegrami so imeli do konca stoletja enako vlogo kot današnje kratke vesti: na najkrajši možen način ubesediti najnovejša informacije, zato pomenijo razvojno stopnjo v razvijanju žanrskih posebnosti ne le slovenskih, ampak tudi nemških (Burger 1990) in ameriških (Fox 1993) vesti.

Zaradi nekaterih zgledov lahko sklepamo, da so se tiskali vsi dospeli telegrami, tudi taki, ki so jih preklicali:

Novi York 31. decembra. »Heraldu« se brzojavlja iz Mehike: Po duhovnikih nahujšana množica napala palačo mehikanskega predsednika. Po hudem boji so napadalce odgnali. Vojaki ujeli 2000 napadalcev, 72 duhovnikov ubitih, 200 ujetih.

Novi York 31. decembra. »Herald« sam preklicuje telegram iz Mehike. (SN 1888, 31. 12., 4)

Dva objavljena telegrama, pri čemer drugi zanika prvega, sta seveda nesmiselna, ker prvi poroča o dogodku, ki se, kot ugotovimo po branju drugega, sploh ni zgodil, zato se najprej vprašamo, zakaj sta bila sploh objavljena. Najverjetnejša razlaga je že omenjena imenitnost telegramov, zaradi katere ni bilo pomembno, kaj telegram sporoča, ampak predvsem, da ga je časopis dobil (najnovejše) in ga zato lahko posreduje svojim bralcem, ker je tako objavil številčno veliko telegramov, ki so imeli datum istega ali prejšnjega dne kot časopisni izvod, je bil konkurenčen nemškemu časopisom.

Druga razlaga pa je povezana z diskurzivnimi značilnostmi razvijajočega se novinarskega stila: v tej razvojni fazi sta bila pri piscih uzaveščena dva prevladujoča vzorca za pisno komuniciranje: pismo kot ustaljena sporočanja praksa in slovenska literarna pripovedna tradicija (v dopisih korespondentov je lepo viden njun postopen razvoj v interpretativna in informativna besedila prav prek osamosvajanja od teh dveh vzorcev, prim. Kalin Golob 2000). Zato so bila besedila prvih dnevnikov sprva pisana v različnih znanih, tradicionalnih stilih, in sicer glede na prvotni vir (sodni procesi kot zapisniki s sodnih obravnav, telegrami kot telegrami, dopisi kot pisma), šele kasneje, a deloma že proti koncu 19. stoletja, se je razvilo dejstveno povzemanje različnih informacij v koherentnem žanru in osamosvojenem stilu.

Vse navedeno kaže, da so bili telegrami pomembna sestavina časopisov v 19. stoletju. Ker je cena sporočila rasla s številom besed,⁵ so bili telegrami kar se da kratki. Gospodarnost pa je vplivala tudi na jezik in stil sporočanja. Telegram je zaradi visoke cene skrajšal stavke, izpustil vse samoumevne in znane podatke, seveda tudi besede, ki se jih je dalo izpustiti, ne da bi trpela sporočilna vrednost, čeprav so objavljali tudi telegrame, ki so bili nerazumljivi celo uredniku, tako da jih je lahko komentiral šele naslednji dan, ko je dobil nove informacije:

Pariz 27. julija. V Sofiji in v Plovdivu začeli so nemiri. (Včerajšnji telegram iz Sofije, da je vlada po zaključku sebranja poklicala milico k vajam, bil bi s tem pojasnjen, ker bi se izredna navedba drugače skoraj tolmačiti ne dala.) (SN 1886, 27. 7., 3)

Znak jezikovne gospodarnosti je tipičen telegramske izpust glagola *biti*:

Zagreb 11. decembra. Mesto Zagreb polno zastav. Velikanska radost. Nocoj bode razsvetljava. Velikanski plakati naznanjajo pad Plevne. Vse mesto praznuje. Živeli bratje Rusi! (SN 1877, 12. 12., 1);

Trst 26. julija. V zadnjih 24 urah 9 oseb za kolero zbolelo, 2 umrli. (SN 1886, 27. 7., 3);

Ormož 23. decembra. Rodoljub Andrej Pirnat danes umrl. (SN 1888, 24. 12., 3);

Atene 4. aprila. Včeraj zvečer močen potres. Močna razburjenost. (SN 1889, 4. 4., 3)

V vključevanju telegramov v poročevalstvo vidi Korošec (1998, 199) eno izmed razvojnih faz v oblikovanju vestiškega pravzorca. Časovno-prostorski vhod je ostajal skladenjsko nevezan, po letu 1885 pa so se v telegramih pogosteje pojavljali krajevno-, časovnoprislovni in izpridevniški navezniki na podatke v časovno-prostorskem vhodu:

Madrid 8. julija. Včeraj tukaj 6, v provinci Valenciji 408 za kolero umrlo. (SN 1885, 9. 7., 3);

Peterburg 11. julija. Včeraj zvečer kraljica grška z otroci semkaj dospela. (SN 1886, 12. 7., 3);

London 15. decembra. Hripa se tukaj širi, osobito v okraji Westend. Še več nego ljudje, trpe konji na tej čudni bolezni. (SN 1889, 16. 12., 3)

Algier 15. januarja. Danes dopoldne se je tukaj močen potres, za njim dva slabeja sunka. (SN 1891, 16. 1., 3);

Wels 21. februarja. Cesar prišel k današnjemu krstu novorojenega sina nadvojvodinje Marije Valerije v Lichtenegg. (SN 1893, 21. 2., 4)

Od tod je le še korak k oblikovanju vestiškega pravzorca, ki pa je vse do 20. stoletja ostajal le ena izmed možnih ubesediti novice, predvsem zaradi tradicije in rabe v drugih časopisih, vendar pa se tudi v telegramih v 90. letih vse pogosteje pojavlja pravi vestiški pravzorec (poudarila M. K. G.):

Lisabona 15. septembra. Včeraj prouzročila republičanska stranka v Coimbri izgrede. Množica je klicala: ... Dvajset oseb deloma težko, deloma lahko ranjenih. (SN 1890, 17. 9., 5)

London 11. novembra. Danes zjutraj trčil je pri Tauntonu tovarni vlak z brzovlakom. Čuje se, da je deset oseb mrtvih, osem ranjenih. (SN 1890, 12. 11., 3)

Pariz 8. februarja. »Petit Parisien« javlja: Iz Donana v Pariz vozeči vlak skočil včeraj popoldne pri Pont Mailletu s tiru. Večina voz zdrobljenih. (SN 1891, 5. 2., 4)

Do prostorske umestitve dogodka je prihajalo v telegramih, kjer mesto dogodka ni bilo enako tistemu v časovno-prostorskem vhodu v telegram, pri časovni iz enakega razloga oz. zaradi natančnejše umestitve (danes *zjutraj*). Načelo gospodarnosti – v telegramih pač varčevanja z besedami – je časovne in prostorske podatke vključevalo le takrat, kadar ti niso bili enaki tistim v časovno-prostorskem vhodu.

Vpliv telegramov in načelo obrnjene piramide

V zvezi z vplivom telegramov na vest je treba ovrednotiti tudi že omenjeno razlago ameriških raziskovalcev poročevalskih besedil, ki poudarjajo odločilno spremembo, ki jo je v oblikovanje vesti in drugih novinarskih besedil prinesel telegraf. Že omenjeni ameriški avtor Fox (1993), tudi Stephens (v Matheson 2000, 558) tako poudarjata ne le vpliv telegramov na krajšanje stavkov, ampak tudi na zgradbo poročevalnih besedil po načelu t. i. obrnjene piramide.

Fox njen nastanek utemeljuje z okoliščinami pri pošiljanju telegramov:

Cene telegramov so bile visoke, pogosto je prihajalo do prekinitev, konkurenca je bila velika. Nič nenavadnega ni bilo, da je po šest poročevalcev hkrati od enega samega telegrafista zahtevalo prednost pri pošiljanju sporočil. Da bi se izognili prelivanju krvi, so telegrafisti začeli pošiljati po en odstavek vsakemu izmed poročevalcev in potem drugega itn. Soočeni z dejstvom, da bo morda do njihovega uglednega časopisa pred rokom prišel morda le prvi odstavek,

so poročevalci v prvem odstavku sporočili popolno vsebino vesti. Po tem, ko so dobili dodaten čas za telegrafiranje, so lahko poslali še podrobnosti, vendar vedno po padajočem zaporedju glede na pomembnost. Z oblikovanjem zgodbe, ki je imela vsebino vesti ali sinopsis /lead/ na začetku in manj pomembne podrobnosti na koncu, so se poročevalci zaščitili; čeprav bi se zveza kadarkoli med pošiljanjem prekinila ali bi rok za oddajo že potekel, je bilo njihovo poročilo še vedno razumljivo. Tako je bila rojena zgodba »obrnjene piramide« (Fox 1993, 6).

Glede na to razlago lahko sklepamo, da so bila v ameriškem poročevalstvu besedila pred iznajdbo telegrafa napisana po časovnem zaporedju, torej po naravnem sosledju dogodkov, telegram pa je to prakso povsem spremenil in zaradi tehnoloških težav pri pošiljanju sporočil povzročil, da so poročevalna besedila od takrat zgrajena po načelu obrnjene piramide.

Za ameriško poročevalstvo tega ne moremo trditi, toda za slovensko deluje ta razlaga naivno. O njeni resničnosti v anglo-saksonskem svetu se sprašuje tudi Matheson (2000, 558) z zelo tehtnim vprašanjem: kako to, da je telegrafski stil prevladal šele konec 19. stoletja, tehnologija telegrafa pa je bila na zahodu v rabi že od 40. let.

Slovensko gradivo pa kaže še bolj zanimivo in deloma obratno zgodbo. V *Slovenskem narodu* namreč že leta 1873 v daljših vesteh, ki so predhodnice današnjih razširjenih vesti, obstajata dve različni zgradbi:

(1) (Napad.) V ponedeljek 17. t. m. je hotel krojaški mojster Mute iz Ruš pri Mariboru iti z dvema pomagačema v Smolnik. Blizu Lobniškega potoka jih napadejo trije delavci iz steklarnice in jih z noži zabodejo. Mojster je čez nekaj ur umrl, en pomagač pa bo tudi skoraj gotovo. Pravijo, da se je ta zločin iz maščevanja zgodil. (SN 1873, 27. 11., 3);

(2) (Ulom.) V nedeljo pred polnočjo so tatovi ulomili v Šragljevo posestvo v Solčavi. Neki železniški delavec, ki blizu tam stanuje, je šel ob tisti uri domov; videl je dva človeka iti čez pot proti Šrageljnovi hiši; pokliče tedaj Miterekerjevega gornika in gre za sumljivima možema. A iskala sta ju povsod, samo v hiši ne, kjer sta tata medtem blazin, perila in jedi nakrala in čez hrib zbežala. (SN 1873, 27. 11., 3)

Prva vest je zgrajena linearno, po časovnem zaporedju dogodkov in danes deluje neporočevalsko, čeprav jo – zanimivo – v sodobnosti zopet uvajajo tabloidi (prim. Kalin Golob 2007). Druga vest, objavljena v istem izvodu, takoj za prvo, pa najprej ubeseduje dogodek, ki je bil po naravnem sosledju zadnji, nato sledi opis dogajanja pred njim. Besedili nista bili poslani s telegramom, saj so v 70. letih v SN zaradi imenitnosti objavili vsak poslani telegram na prvem mestu, natisnjeni sta bili v rubriki Domače stvari, ki je vsebovala bodisi vesti, ki jih je pisal urednik na podlagi ustnih informacij, vabil in dopisov, bodisi krajše dopise, nekakšne predhodnike razširjenih vesti, včasih tudi poročil. Za navedeni vesti lahko sklepamo, da sta bili poslani kot dopisa, zaradi tematike (današnja črna kronika) ju je urednik uvrstil v omenjeno rubriko, v kateri so vse do konca stoletja poročali tudi o nesrečah in kriminalnih dejanjih. Vzroke za zgradbo drugega zgleda moramo torej iskati drugje, ne v telegrafiranju sporočil. V sedemdesetih letih obe zgradbi soobstajata, v osemdesetih pa je že pogostejša druga in celo prevladuje pri poročanju o nesrečah in kriminalnih dejanjih:

(3) (Cigani – tatovi.) Mestna policija prijela je včeraj popoldne cigansko rodbino Pourotovo, katera se je že dlje časa klatila po ljubljanski okolici. // Včeraj prišli so bili ti cigani k Urši Nevar, branjevki na Dolenjski cesti, in sta ciganki Karolina in Ana Pourot

menjali petak. Mej tem časom, ko je Velvar menjavala, jej je Karolina Pourot vkradla iz predala 30 gld. denarja. Ko je Urša Velvar to opazila, bila sta ciganki že pobegnili s svojo družbo na vozu proti Rudniku. Stražnika Keržan in Kurent sta jih s fijakarjem zasledovala in ujela v Rudniku, ter jih pripeljala nazaj v Ljubljano. Doma so ti cigani s Primorskega in se klatijo po sejmi kot glumači in kradejo. (SN 1898, 3. 2., 3);

(4) (Z Vrha pri Vinici) se javlja: Dne 25. t. m., t. j. na Božič ob 5. uri popoldne so našli na pol zmrznjenega Pavla Žagarja, krojaškega pomočnika, doma iz Kučke Rebri hišna št. 34. // Vračal se je iz Ljubljane, kjer je bival, da bi preživel božične praznike pri svojih starših, pa je onemogel na nepreгаženej sneženi plasti na dve uri dolge cesti med Starim trgom in Špeharji. Prejel je sv. poslednje olje. (Slovenec 1899, 29. 12., 3)

V slovenskem poročevalstvu torej ne moremo govoriti o vplivu telegrafa na zgradbo razširjenih vesti po načelu »obrnjene piramide«, ampak so bile posebne poročevalske okoliščine tiste, ki so na začetek postavile časovni odsek, ki bi po naravnem zaporedju bil na koncu dogajanja. To za poročevalstvo značilno zgradbo v dveh vestiških vrstah, nadaljevani in razširjeni vesti, je na sodobnem gradivu razčlenil Korošec (1998, 190–194). Primerjajoč enako zgradbo v besedilih umetnostne zvrsti in v poročevalnih besedilih, je kot temeljno razliko poudaril predvsem dejstvo, da je zgradba v literarnih besedilih »izraz avtorjeve fabulativne volje«, v poročevalnih pa posledica poročevalske okoliščine, ki na prvo mesto postavlja »poročevalsko reakcijo na dogodek ... torej na prvino iz resničnosti«. Korošec ta začetni del poimenuje vestično težišče in je »ubeseditev vestiškega vzorca z najnujnejšimi, za vest zadostnimi podatki«, temu sledi daljše besedilo, vsebinsko zaledje vesti, med njima se pojavi zareza, ki jo Korošec imenuje besedilni zasuk in je v resnici časovni zasuk, na njegovem mestu stojijo t. i. kazalniki besedilnega zasuka (Korošec navaja npr. avtomatizem kot smo že poročali ..., pogost je predvsem pri nadaljevanjih vesteh, in različne naveznike, ponovitve besed iz vestičnega težišča).

Če to razlago prenesemo na zgleda (3) in (4) iz Slovenskega naroda, ugotovimo, da imata v prvi povedi prav tako ubesedene vse najnujnejše, za vest zadostne podatke in da v nadaljevanju sledi dodatno pojasnjevanje, razlaga in utemeljevanje tega vestičnega težišča. Zarezo med tema dvema deloma smo v zgledih označili z dvojno poševnico (/). Nobeno izmed besedil pa nima izrecnega kazalnika zasuka, npr. avtomatizma ali naveznika. Vendar pa zgled (3) takoj za vestičnim težiščem razlago vzrokov aretacije postavlja v čas pred aretacijo z rabo predpreteklika in tako nadomešča kazalnik besedilnega zasuka (npr. družino so prijeli, ker je ...), ki bi besedilo vsebinskega zaledja prestavil pred dogodek vestičnega težišča. Zgled (4) takega predpreteklika nima, ker je iz okoliščin logično in razvidno, da se vsebinsko zaledje začenja s povedjo Vračal se je, torej preden so ga našli. Predpreteklik, ki se danes v tovrstnih vesteh ne pojavlja, je tudi v vesteh 19. stoletja izginjal povsod tam, kjer je bilo zaradi drugih okoliščin (logično zaporedje, splošno védenje o zaporedju dogodkov) in zaradi uporabljenih časovnih kazalnikov razvidno, kakšno je bilo zaporedje dogodkov:

(5) (Nepričakovana smrt.) V tukajšnji deželni bolnici umrl je predvčerešnjim bivši kurjač v Anerjevi pivovarni Josip Brunek vsled zastrupljenja krvi. // Brunek sedel je 8. t. m. v Kramarjevi gostilni v Kurji vasi, ko so neznani pivci napadli Anerjevega hlapca Antona Permeta ter ga z vrči bili po glavi. Jeden vrč razbil se je ob Permetovi glavi, kos stekla pa je priletel Bruneku, ki je mirno sedel pri svoji mizi, na roko ter ga neznatno ranil. /.../ Kazenska preiskava se je pričela (SN 1896, 19. 2., 3)

V zgledu (5) je logično razvidno naslednje zaporedje: če vestično težišče ubeseduje smrt, je jasno, da se nadaljevanje *Brunek sedel je ... nanaša na čas, ko je bil*

še živ, hkrati pa na to kaže tudi datum 8. t. m., ki je glede na prislov *predvčerajšnjim* (če pustimo ob strani že omenjeno nejasno nanašanje, ker ni časovno-prostorskega vhoda v besedilo, je bil to 16. ali 17. 2.) v vestičnem težišču pomenil *dogodek pred predvčerajšnjim*. Enako logično razumevanje časovnega zaporedja in s tem raba navadnega preteklika je razvidna že v vesteh v 80. letih:

(6) (Iz ljubosumja smrtno ranil) je v Trstu minoli torek 21letni kotlar Branković svojo ljubico Ano Martič, 21letno Goričanko. // Našel jo je v hiši, o kateri nij posebno dober glas, in jo je zaboj z nožem v trebuh. Nesrečnico so prenesli v bolnico, kjer je dve uri pozneje umrla. Branković, skrivši se od začetka, javil se je policiji sam. (SN 1880, 25. 5., 3)

Primeri teh vesti pa že kažejo izoblikovanje samostojnega novinarskega stila, ki je osvobojen literarne, pisemske in pogovorne tradicije, postaja diskurzivno samostojen – viri, iz katerih prejema pisec informacijo, na ravni stila niso več razvidni, register se je objektiviziral, osamosvojil, kar pa ni povezano zgolj s tehničnimi in družbeno-političnimi okoliščinami, ampak predvsem z novim načinom branja, ki ga je prinesel časopis: čim hitreje dobiti najosnovnejše informacije o dogodkih in dogajanjih, ki so pomembni za dnevno obveščanje, to pa se je zgodilo, ko je poročevalstvo izstopilo iz tradicionalnih sporočajskih vzorcev in razvilo svoje. Deloma jih je izoblikovala nova funkcija, v katero je bil postavljen slovenski knjižni jezik, tj. dnevno obveščanje, zato so se posebnosti razvijale v zadnji tretjini 19. stoletja, deloma pa zgledovanje po tujih časopisih, ki so v tem času prehiteli slovenske predvsem zaradi profesionalizacije in naraščajočega pomena novinarstva (v Angliji je Narodna zveza novinarjev že leta 1889 začela prirejati tečaje za novinarje (Matheson 2000, 563)).

Sklep

Ljubljanske novice, *Kmetijske in rokodelske novice* ter drugi časopisi predhodniki slovenskega poročevalstva so v zametkih poročevalnih besedil razvijali in množili izrazne sposobnosti knjižnega jezika, njihov pomen je tako v razvijanju knjižnega jezika, ki je bil izrecno izpričan tako v Bleiweisovih *Novicah* kot v Levstikovem *Napreju*. Novo nastajajoči skupni slovenski knjižni jezik je bilo treba najprej poenotiti, za kar ima velike zasluge prav Bleiweis, nato pa množiti njegov besedni zaklad. Zato so predhodniki slovenskega poročevalskega stila vezani na razvoj slovenskega knjižnega jezika, torej ne kot oblikovanje samostojne funkcijske zvrsti: iz razvijajočega se izraznega fonda slovenskega knjižnega jezika je poročevalstvo izbiralo in pod vplivom nove vloge ustaljevalo besede in besedne zveze, pa tudi obrazce posameznih vesti; skladišne vzorce knjižnega jezika je avtomatiziralo za različne poročevalske namene, bodisi za sklicevalne avtomatizme ali celotne besedilne obrazce.

Oblikovanje samostojnega novinarskega stila je postavljeno v zadnjo tretjino 19. stoletja, ko se je v jeziku tedanjega časopisja začela kazati nova, razvijajoča se funkcija knjižnega jezika, ki je do takrat ta knjižni jezik ni opravljal. Hkrati oziroma z medsebojnim pogojevanjem so se v tem obdobju oblikovale stilne posebnosti, ki so privedle do samostojnega novinarskega diskurza v nekaterih osamosvojenih poročevalskih žanrih, najbolj vidno v vesteh. Vodnikovo »kramljanje z ljudstvom«, ki je na prehodu 18. v 19. stoletje postavilo slovenski jezik v časopis, je na prelomu 19. v 20. stoletje preraslo v žanrsko precej čisto in stilno osamosvojeno novinarsko vest.

Opombe:

1. Vatovec (1939, 41) navaja, da je prvi uvedel sistem posebnih dopisnikov in poročevalcev angleški *Times* l. 1834.
2. Vatovec (1939, 58) navaja, da so imele prvo leto le 33 redno plačujočih naročnikov, in izključuje možnost, da bi naklada kadar koli preseгла 100 izvodov.
3. *Časje* je poimenovanje, ki ga predlaga Korošec za jezikovni pomen časa, za jezikovno časovnost, da bi ga ločeval od poimenovanja *čas*, ki bi tako izražalo samo človekovo sprejemanje časa, trajanje. Pri tem izhaja iz razlikovanja v nemškem jezikoslovju med *Tempus* in *Zeit* (Korošec 1998, 179).
4. Razširjena vest se od kratke vesti razlikuje po tem, da pojasnjuje še »vzroke dogodka ali nakazuje njegove posledice in niza take podatke, ki niso nujni za identifikacijo dogodka. Zato je sestavljena iz več povedi, lahko tudi iz več odstavkov« (Košir 1988, 72).
5. Rasla je celo s številom črk v besedi, saj Jesenko (1884) navaja, da je beseda, ki je imela več kot deset črk, štela kot dve besedi.

Literatura:

- Amon, Smilja. 1988. *Smeri razvoja slovenskega novinarstva* (II. faza). Raziskovalno poročilo o delu za leto 1988. Ljubljana: Raziskovalni inštitut FSPN.
- Burger, Harald. 1982/1990. *Sprache der Massenmedien*. Sammlung Götschen 2225. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Dular, Janez. 1979. O jeziku prvega slovenskega časnika. V: *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in literaturi. Obdobja 1*, 183–193. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Fox, Walter. 1993. *Writing the News: A Guide for Print Journalism*. 2. izdaja. Ames: Iowa University Press.
- Jesenko, Janez. 1884. *Časnikarstvo in naši časniki*. Spisal Stat nominis umbra. V Ljubljani.
- Kalin Golob, Monika. 1998. *Jezikovno-stilni razvoj v slovenskih poročevalnih besedilih do začetka 20. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Doktorska disertacija.
- Kalin Golob, Monika. 2000. Interpretativna funkcija kot merilo izbire jezikovnih sredstev v uvodnikih Slovenskega naroda. *Slavistična revija* 4, 363–378.
- Kalin Golob, Monika. 2003. *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro.
- Kalin Golob, Monika. 2007. Zgodba s prve strani: jezikovnostilna analiza. *Slavistična revija* 55, 1/2, 169–180.
- Kidrič, France. 1932. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Korošec, Tomo. 1981. O Levstikovem publicističnem jeziku v *Napreju*. *Slavistična revija* 4, 351–371.
- Korošec, Tomo. 1998. *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Košir, Manca. 1988. *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
- Matheson, Donald. 2000. The Birth of News Discourse: Changes in News Language in British Newspaper, 1880–1930. *Media, Culture, & Society* 22, 557–573.
- Orožen, Martina. 1996. *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Pogorelec, Breda. 1974. Razvoj funkcijskih zvrsti slovenskega jezika. V: *Zbornik Seminarja SJLK*, dodatek. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pogorelec, Breda. 1995. *Razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: Obzorja.
- Prijatelj, Ivan. 1935. *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana.
- Prijatelj, Ivan. 1955–1961. *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*. Knjige I–V. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski narod*. 1893. Jubilejna številka ob 25-letnici izhajanja. Ljubljana, št. 3, 1. 4. 1893.
- Toporišič, Jože. 1965/1971. *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože. 1967/1974. *Slovenski knjižni jezik 3*. Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože. 1976/1984. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože. 1991. *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Vatovec, Fran. 1939. *140 let slovenske žurnalistike*. Maribor: samozaložba.
- Vatovec, Fran. 1967. *Razvoj jugoslovanskega novinarstva I: Razvoj slovenskega novinarstva*. Ljubljana: Visoka šola za politične vede.
- Vatovec, Fran. 1968. Ob zibelki Slovenskega naroda pred 100 leti. V: *Ob stoletnici ustanovitve »Slovenskega Naroda« 1868–1968*, 5–32. Maribor: Društvo novinarjev Slovenije.
- Williams, Raymond. 1961/1992. *The Long Revolution*. London: The Hogarth Press.
- Zgodovina Slovencev*. 1979. Ljubljana: Cankarjeva založba.